

kpj/skj i seljaštvo

ivan cifrić

filozofski fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, jugoslavija

- Savez komunista ima dominantnu ulogu u temeljnim procesima transformacije seljaštva. U kratkoj retrospektivi autor prikazuje karakteristične stavove KPJ u njenim dokumentima, kao i državnim dokumentima (Ustav), u kontekstu određenog društvenog trenutka.

U prvim etapama («revolucionarni etatizam») seljaštvu se pristupa kao klasi. Partija ga u ime revolucije politički dokida kao posebnu snagu, ali mu omogućuje egzistenciju kao sitnom vlasniku. Time ga »čuva« od negativnih posljedica započete industrijalizacije i dovršetka procesa prvobitne akumulacije (započeto u kapitalizmu). Kasnije SKJ inicira proces integracije seljaštva u socijalizam sve do današnjih oblika udruživanja rada i sredstava. Pozitivan odnos seljaštva prema tekovinama socijalističke revolucije omogućio je seljaštvu prelaženje u druge društvene slojeve. Seljaštvo je postalo temeljni socijalni sloj generiranja radničke klase. To će se osjetiti i na empirijskoj svijesti same radničke klase, ali ne i na njezinoj historijskoj svijesti. KPJ (SKJ) svojom je ulogom u društvu i revoluciji osigurao seljaštvu socijalnu i ekonomsku perspektivu kao poljoprivrednom proizvođaču, odnosno radniku na društvenim sredstvima rada.

7 članci

primljeno svibnja 1980.

→ U ovom radu prikazat ćemo ukratko genezu današnjeg položaja seljaštva u Jugoslaviji. Pri tome imamo na umu činjenicu da je riječ o temi koja ima svoje mnogo šire implikacije od samog naslova. Radi se o promjenama seljaštva u socijalističkoj revoluciji, čiji je osnovni subjekt bila KPJ kao politički nosilac klasnih interesa proletarijata. Seljaštvo je sudjelovalo u socijalističkoj revoluciji, koja mu je, s obzirom na njegovo specifično značenje u njoj, otvorila mogućnosti klasno-socijalne transformacije: s jedne strane, ostavila je njegov sitni posjed i gospodarstvo vezujući ga uz društvene subjekte proizvodnje, a s druge strane, pružila mu je mogućnost »proletarizacije«, tj. prijelaza u nepoljoprivredna zanimanja.

* * *

Seljak je masovno pristupio oružanoj oslobodilačkoj revoluciji. Na to su ga naveli ekonomski položaj,¹⁾ ali i politička vizija novoga

1) S. Šuvar navodi nekoliko značajnih elemenata seljačkog položaja: porezni sistem, niske nadnice seoskih proletera a veliki izdaci, visoke kamate na zajmove, slaba ishrana stanovništva i stoke i sl. («KPJ i seljačko pitanje». **Naše teme**, 13/1969, br. 7, str. 1092).

društva, kojom je definitivno odbio svaki put u kapitalizam i opredijelio se za socijalizam. Seljak je imao **svoju** viziju socijalizma za koju se u NOB i borio. On je shvaćao socijalizam kao buduće društvo koje će u njemu, seljaku, omogućiti da mirno živi i radi na svom posjedu, da daje »caru carevo — bogu božje« i bude zaštićen od nemilosrdne eksploatacije. I dalje je žudio za vlastitim posjedom i zemljom koja mu je bila obećana. Privremeno je napuštao posjed i pošao u oslobodilački rat s namjerom da mu se vrati. Seljaštvo je bilo revolucionarno, ali do određenih granica, a te su granice bile: mir, kraj rata, pustošenja i gladovanja, tj. kraj fašizma i buržoaske vladavine — oslobođenje. Seljak nije pošao u revoluciju sa sviješću da se bori i protiv sitnog posjeda, jer se protiv njega nije nikad borio, ali se u borbi s proletarijatom borio za socijalizam »svojeg shvaćanja«.²⁾

Još u toku oružane faze revolucije ostvareni su rezultati od historijskog značenja. U bitkama za život i slobodu i njihovim predacima, radali su se i elementi samoupravljanja, a na oslobođenom teritoriju ukidan je krupni zemljoposjed. Tu je i početak mjera agrarne reforme i organiziranja poljoprivrede na društvenim osnovama, što je kasnije omogućilo donošenje i agrarnih mjera. U revoluciji su značajnu ulogu imali NOO. Revolucija tada nije išla za potpunim ukidanjem privatnog vlasništva nego je izvršena eksproprijacija (okupatora) i eksproprijatora ali nije provedena potpuna nacionalizacija. Bezemljaši i sitni seljaci dobili su zemlju u privatno vlasništvo. Obećanje dano seljacima prije rata i revolucije ispunjeno je! Suprotan potez mogao je značiti ozbiljan raskid saveza seljaka i radnika³⁾ ili pak unaprijed stvoriti teškoće za kasnije lomljenje statičkih odnosa.⁴⁾

Klasni ciljevi KPJ dali su ustanku i oslobodilačkoj revoluciji socijalistički karakter, a masovno prilaženje seljaštva dalo joj je bazu.⁵⁾

Revolucija je seljačko pitanje kao politički aspekt agrarnog pitanja apsolvirala u hodu i definitivno raskinula s ostacima feudalizma, ali i s osnovama kapitalizma. Podjela zemlje i stvaranje krupnih društvenih dobara značila je samo prvi i tada prihvatljiv korak u rješavanju problema poljoprivrede i razvoja u Jugoslaviji. Zemljišni maksimum od 10 ha nije predstavljao dovoljnu osnovu za klasnu eksploataciju.

Jedna od najznačajnijih klasnih tekovina socijalističke revolucije za seljaštvo jest mogućnost njegove klasne transformacije, tj. socijalna pokretljivost (pretvaranje seljaka u radnika) i socijalna promocija. Seljak u kapitalizmu nije imao uvjeta ni mogućnosti da napusti selo i poljoprivredu. To se izrazilo osobito u prvim poslijeratnim godinama zapošljavanja u industriji i u društvenom sektoru

2) V. Bakarić: **Aktualni problemi sadašnje etape revolucije**, Zagreb, Stvarnost, 1967, str. 25.

3) L. B. Trocki: **Iz revolucije**, Rijeka, Otokar Keršovani, 1972, str. 19.

4) »Komunističke parole idu svojim putem čak i onda kad ih mi napustimo. Dovoljni su govori da seljaci počnu zahtijevati zemlju, ali neće biti dovoljni govori da se odreknu tog zahtijeva.« (A. Malraux: **Život ljudski**, Zagreb, Naprijed-Stvarnost, 1969, str. 192.)

5) S. Šuvar, **nav. dl.**, str. 1109.

privrede općenito. Taj nagli, skokoviti prijelaz odrazio se i u kasnijim etapama našega razvika, katkada i vezan za standard.⁶⁾ Socijalistička revolucija postala je ne samo baza socijalne promocije seljaštva nego je seljak postao sudbinski vezan za radničku klasu i revoluciju. Revolucija je temeljito prodrmala ne samo ekonomske osnove seljačkog društva nego i njegov sistem vrijednosti jer, »... seljak je temeljito prošao kroz tu revoluciju; ona je iz zglobova izbacila sve stare odnose i sva stara shvaćanja. Seljak je definitivno prestao biti onaj patrijarhalni, u sebe zatvoreni seljak; on je spreman da napusti i selo i odnose koje selo, onakvo kakvo smo imali, rađa. Na taj način on je u svojoj masi u razvoju produktivnih snaga objektivno pozitivni elemenat. Seljačko špekulantstvo koje se tu obavezno javlja samo je nusprodukt.«⁷⁾

Iako je seljačko pitanje principijelno riješeno u toku oružane faze socijalističke revolucije, ono je u kasnijim etapama izgradnje samoupravnog socijalizma ostalo aktualno — dakako u specifičnim formama i aspektima.

* * *

Nakon završetka oružane faze socijalističke revolucije, problem odnosa KP i seljaštva razvijao se u uvjetima socijalne revolucije što je utjecalo na sadržaj i karakter tog odnosa. Ovdje je nekoliko značajnih činjenica: (1) pobjedom socijalističke revolucije vlast je preuzela radnička klasa i uspostavljena je diktatura proletarijata; (2) socijalni ciljevi novoga društva bitno su različiti od prethodnog; (3) KPJ je došla u poziciju da kreira cjelokupnu politiku; (4) seljaštvo je izišlo iz revolucije kao pobjednik zajedno s proletarijatom; (5) seljaštvo je činilo značajan postotak u strukturi članstva KPJ (6) socijalizam je prihvatio koncept industrijalizacije kao osnovu društva iz čega je slijedio i odnos prema poljoprivredi i seljaštvu.

Za razliku od predratnog razdoblja, kada je akcenat KPJ na **problemu seljaštva kao klase**, sada se akcentira problem društvenog razvoja, tj. poljoprivredne proizvodnje, osobito društvene.

Cjelokupni poslijeratni prijedeni put karakterističan je po tome što se u toku razvoja pronalazilo uvijek nova rješenja problema sela u skladu s društvenim ciljevima i mogućnostima. U prvim etapama politika prema selu više je u funkciji neposredne obnove i izgradnje zemlje a kasnije povećanje produktivnosti i izvoza proizvoda; u početku dominira jednostavna kooperacija a kasnije se razvija u sve složeniju do različitih asocijacija; u prvim godinama veća je prisutnost državno-administrativnih instrumenata u poljoprivredi i selu a kasnije se oni prenose na proizvodne organizacije i komune; prve godine karakteristične su po naglasku na vlasničko podružtvovljavanje a kasnije u prvi plan dolazi proizvodno podružtvovljavanje; najprije je naglasak društvenog interesa i pritiska na seljaštvo radi proizvodnje a kasnije na proizvodnji radi potreba cijelog društva.

6) V. Bakarić godine 1964. o tome kaže: »... sasvim je sigurno da moramo zaustaviti ili barem usporiti porast realnog standarda a to znači da ćemo usporiti pretvaranja zaostalog seljaka u radnika.« (V. Bakarić: **Aktualne teme**, 4/5, Zagreb, NIŠP Vjesnik, 1965, str. 11.)

7) Isto, str. 94.

Odmah nakon oslobođenja pristupilo se mjerama agrarne reforme. Od ukupnog eksproprijiranog zemljišnog fonda od 1.564.000 ha državnom i zadružnom sektoru pripalo je preko 55%, a ostatak je podijeljen seljacima i kolonistima (246.000 obitelji agrarnih interesenata i 60.000 obitelji kolonista dobiva zemlju⁸⁾). Razriješeni su i ostaci feudalnih odnosa u Dalmaciji i Istri.⁹⁾ Agrarno pitanje nije bilo glavno pitanje za socijalizam (partiju i državu) nego pitanje nacionalizacije i izgradnje društva u uvjetima u kojima je postojao sitni posjednik. Prema nekim mišljenjima nacionalizacija nije izvršena zbog tzv. »teritorijalizacije« seljaštva,¹⁰⁾ što nije sasvim izvjesno. Seljak je bio pritisnut mjerama otkupa, porezom i sl. (55% sitnih seljaka davalo je oko 19% otkupa, a 3% krupnih seljaka oko 27% otkupa). Seljak je tada pronašao nove putove i ponašanja: nije intenzivirao proizvodnju nego je napuštao zemlju.

Budući da nacionalizacija za nas nije bila nužna i racionalna,¹¹⁾ na što ukazuju (klasični marksizma,¹²⁾ prevladala je koncepcija podružtvovljavanja na bazi kolektivizacije. Radi razvoja socijalističke privrede počinje nagli pritisak, često neodmjerenim metodama, na seljaka da ulazi u zadruga (SRZ). Broj zadruga povećavao se iz godine u godinu, ali privredni uspjesi nisu išli istim tempom. Seljak je, unatoč pruženim otporima, uglavnom prihvatio kolektivizaciju, i smatrajući da će njegove socijalne brige preuzeti država koja će mu osigurati bolji život. To su bili uglavnom poluproleteri, siromašni povratnici iz rata, kolonisti i sl. I tu ne stoji teza o teritorijalizaciji. Ovaj period imao je za cilj i obračun s kulakom, pa je i kasnije, a naročito u vremenu 1948—1958, stvoren negativan stereotip tj. da će se seljak ponovno obogatiti i zadržavati stare odnose na selu.

Seljaci u zadrugama predstavljali su značajnu klasno-političku bazu i podršku proleterskoj vlasti; oni su tada bili čvrsto za savez radnika i seljaka. Međutim ubrzo dolazi do ukidanja otkupa i do likvidacije SRZ (Uredba o likvidaciji). To je vrijeme kada je već otpočela nova etapa u socijalističkoj revoluciji — izgradnja samoupravljanja.

Složeni zadaci na selu uvjetovali su brojne probleme a katkada i kolebanja komunista. Tako je u vremenu 1950—1953. isključen veći broj seljaka iz KPJ. Složenost problematike zahtijevala je i intenzivno partijsko bavljenje na selu s dva razloga: (1) zbog zaostajanja proizvodnje i (2) zbog nesnalaženja dijela partijskih aktivista.

Na III kongresu SKH konstatira se da bi se komune trebale više zanimati za proizvodnju žitarica. Bakarić kaže: »Prema ničemu ne-

8) II kongres KPH, Zagreb 1949, str. 212.

9) E. Kardelj: *Izbor iz dela*, VII, Beograd, Komunist, 1979, str. 22.

10) B. Dimković: *Seljaštvo i komunisti na selu*, str. 22. Drugi su mišljenja da to nije bio razlog odstupanja od nacionalizacije (S. Šuvar, J. Jelić, J. Magdalenić: *Društvene promjene i djelovanje komunista u selu*, Zagreb, Agrarni institut, 1968, str. 28).

11) V. Bakarić: *O poljoprivredi i problemima sela*, Beograd, Kultura, 1960, str. 241.

12) Marks-Engels-Lenjin: *Izabrana djela*, knj. V, Zagreb, Naprijed, 1963, str. 341, 343; Lenjin: *Sabrana dela*, kni. XX, 3. izd., str. 272.

maju naše komune i ostale privredne zajednice takvu averziju kao prema investiranju u poljoprivredu...» Također konstatira da »rukovodeći drugovi tih krajeva često imaju u svojim glavama još ostatke baš onog slijeda misli koji destimulira sadašnjeg seljačkog proizvođača.«¹³⁾ Nestašica žitarica nije posljedica zaostalosti poljoprivrede nego pitanje »njenog pretvaranja u moderniju i teškoća pretvaranja seljaka u modernog poljoprivrednika.«¹⁴⁾ Seljačka snalažljivost bila je i tu na visini. Seljak je pronašao drugi izvor prihoda — izvanpoljoprivredne djelatnosti. Time je on zapravo i sam pokretao proces svog pretvaranja iz klasičnog seljaka iz jedne »stare« klase u nešto novo — u **radnika** ili pak manji broj u »modernog« **poljoprivrednog proizvođača**.

Još u toku kolektivizacije stvaraju se određeni tipovi zadruga. Razvoj zadrugarstva lišao je zapravo u fazama¹⁵⁾ od stvaranja SRZ i nabavno-prodajnih zadruga (1947) do stvaranja opće poljoprivredne zadruge kao najnaprednije forme (Kardelj), jer je imala vlastito gospodarstvo, bolje kadrove, primjenu tehnike i sl. Njome je već u praksi počela kritika SRZ.¹⁶⁾ U kritici SRZ li izgradnji novog koncepta osobite doprinose dali su Bakarić i Kardelj. Tako Kardelj za kolektivizaciju ne prihvaćajući je kao »mjerilo socijalizma« kaže da »... je u stvari točka na kojoj se mi stvarno razilazimo sa staljinističkim shvatanjem kolektivizacije odnosno socijalističkog preobražaja sela.«¹⁷⁾ Kolektivizacija je imala i svoje pozitivne strane: nije odustajala od društvene poljoprivrede, od krupnih dobara, spriječila je moguću socijalnu diferencijaciju u seljaštvu. Političke prilike u tome uvjetovale koncesiju privatnom kapitalu što bi dovelo do državnog kapitalizma na drugi način.¹⁸⁾

U procesu stvaranja općih poljoprivrednih zadruga značajne su dvije činjenice: seljak je vezivan za društveni sektor proizvodnje i prihvaćao proizvodno-tehnološke inovacije. Druga činjenica jest da je seljak ulazio u samoupravljanje.

Usporedo s procesom deetatizacije stvara se koncepcija općenarodnog vlasništva kojim upravlja država te se razvija koncepcija

13) Iz referata V. Bakarića na III Kongresu SKH, str. 99, 111, 112.

14) Isto, str. 112.

15) B. Dimković, *nav. dj.*, str. 24—25. O definiranju zadruge vidi E. Kardelj: »Zemljoradničko zadrugarstvo u planskoj privredi«, *Komunist*, 1947, br. 3, str. 39—90.

16) Praksa je pokazala »da je ta naša organizacija zadruga već odavno zapreka za daljnji razvoj zadrugarstva, a time i zapreka za daljnji socijalistički preobražaj sela«. (V. Bakarić: *O poljoprivredi i problemima sela*, *nav. dj.*, str. 289.)

17) »Stvarna ekonomska snaga socijalizma u oblasti poljoprivrede ne sastoji se u procentu kolektivizirane zemlje već prvenstveno u konkretnom udelu socijalističkog sektora u poljoprivrednoj proizvodnji uopšte, a posebno većoj produktivnosti rada na socijalističkom sektoru u poređenju s privatnim. A sve to zavisi koliko od veličine površine podruštvljene zemlje, koliko od svojine, obima i tehničkog karaktera osnovnih sredstava za proizvodnju, to jest oruđa za rad. Kad ne bi tako bilo, socijalizam bi bio moguć već u srednjem vijeku«. (E. Kardelj: *Problemi socijalističke politike na selu*, Beograd, Kultura, 1959, str. 13.)

18) B. Kidrič piše: »Bilo kakva koncesija privatno-svojinskim pravima... naznačila korak dalje od državnog oblika društvene svojine. Ona ne bi vodila u socijalizam nego natrag od onoga što je naša revolucija postigla. Ponaosob bi prouzrokovala razjedinjavanje radničke klase, njezino interesno, političko, idejno razbijanje, njezino pretvaranje iz osnovne istorijske poluge za socijalistički preobražaj društva u privatno-robne proizvođače.« (»O nekim pitanjima novog privrednog sistema«, *Komunist*, 1952, br. 1/2, str. 48—49.)

društvenog vlasništva — na čijoj se osnovi temelji samoupravljanje (VI Kongres SKJ). Pozitivna ocjena godine 1957. u Saveznoj narodnoj skupštini dotada sintetiziranih iskustava poslužila je kao osnova za definiranje dugoročnije politike prema selu, što je učinjeno Programom SKJ na VII Kongresu 1958. Osnovni stavovi do danas se nisu mijenjali, osim različitog naglašavanja nekih pitanja u pojedinim kasnijim etapama. U teorijskom smislu značajan doprinos dao je Kardelj u svom referatu na IX plenumu SSRNJ. Otpočinje proces **otkupa zemljišnih površina, jačanje kooperacije i razvoja samoupravljanja u zadrugama**. U tom razdoblju značajna su dva doprinosa: (1) **prevladana je koncepcija klasičnog zadrugarstva**, tj. potrebno je dalje razvijati koncepciju kooperacije i (2) **prevladano je tradicionalno nepovjerenje seljaka prema proizvodnim inovacijama i kursu SKJ**.

U agrarnoj politici sve je više počelo prevladavati ekonomističko shvaćanje. Zadruga se pretvarala u privredno poduzeće, a to je uvjetovalo i proces raspada zadrugarstva.¹⁹⁾ To je utjecalo i na nesigurnost proizvodnje seljaka. Osnovni cilj bio je proizvesti što jeftinije. Selo je zahvaćeno negativnim posljedicama procesa deagrarizacije — senilizacijom, feminizacijom i socijalnom diferencijacijom. Utjecaj SKJ veći je na komunalne probleme nego na razvoj poljoprivredne proizvodnje na privatnom sektoru. Individualni poljoprivrednik postao je otvorena meta za sve »lovce«, jer su mogle i neproizvodne organizacije na tržišnim principima s njima surađivati. To je uvjetovalo ekonomsko slabljenje sela a slabio je općedruštveni interes. Selom i njegovim interesima je sve manje upravljao poljoprivredni proizvođač; došlo je do stagniranja poljoprivredne proizvodnje i do raskoraka razvoja prehrambene industrije i tržišta. U Rezoluciji V Kongresa SKH naglašen je novi cilj: unapređenje poljoprivredne proizvodnje i brža integracijska kretanja poljoprivrede i prerađivačke industrije te povezivanje industrije i potrošačkih centara.

* * *

Stavovi u Programu SKJ²⁰⁾ bili su teorijski temelj dugoročne politike razvitka odnosa u poljoprivredi u idućih dvadesetak godina. Navest ćemo nekoliko ideja koje su i danas aktualne.

19) Godine 1954. donesena je uredba, 1958. izmijenjena uredba, a 1956. Osnovni zakon o poljoprivrednim zadrugama.

20) »S obzirom da je privatni zemljišni posjed u Jugoslaviji isključivo tipa malog i srednjeg gospodarstva, SKJ smatra da se proces podruštvljavanja zemlje neće razvijati posredstvom prinudne opće nacionalizacije ili drugim sličnim sredstvima, već prvenstveno podruštvljavanjem poljoprivredne proizvodnje na osnovu sve jačih socijalističkih proizvodnih snaga u privredi i posebno poljoprivredi, postepenim socijalističkim preobražajem sela, ujedinjavanjem putem zadrugarstva, odnosno putem kooperacije seljaka s društvenim sektorom u poljoprivrednoj proizvodnji. Ta se kooperacija prvenstveno zasniva na primjeni sredstava moderne krupne poljoprivredne proizvodnje koja mogu biti isključivo u društvenoj svojini.«

»U isto vrijeme SKJ smatra neophodnim da se seljak osjeća sigurnim na svojoj zemlji, to jest da je njegov posjed pravno zaštićen i da ga nikakve mjere eksproprijacije — osim u slučajevima utvrđenim zakonom, kada je to opća društvena potreba — ne mogu lišiti zemlje, dokle god on tu zemlju obrađuje. Idući za svojim vlastitim interesom i za interesom društvene zajednice i uvjeravajući se na svom vlastitom iskustvu seljak sam treba dobrovoljno da se odluči o svom uključivanju u socijalističku kooperaciju i krupnu poljoprivrednu proizvodnju koja ga jedina može izvući iz zaostalosti i siromaštva.« (Program SKJ, Zagreb, Stvarnost, 1965, str. 126 i 127.)

Program SKJ ističe ideju o **ujedinjavanju**. Iako je ona tada interpretirana uglavnom u sklopu kooperacije, nikla je na dotadašnjem teorijskom tragu pronalaženja novih oblika organizacije u poljoprivredi. Ta je ideja u sklopu današnjih razmišljanja, prethodnica sadašnjih teza u Ustavu i dokumentima X i XI Kongresa SKJ i Zakona o udruženom radu.

Govoreći o **ulozi zadruga**, Program predviđa da zadruge treba da budu nosioci podruštvovljavanja rada, djelujući tako na strukturu proizvodnje, planiranja i sl. Taj se proces mora odvijati na višoj materijalnoj osnovi i u interesu, osobito ekonomskom, samih proizvođača. Taj individualni ekonomski interes uvjeravat će seljaka u prednost krupnog socijalističkog gospodarstva nad zaostalim, sitnim i neorganiziranim. No danas i mnogi agrokombinati dolaze u težak položaj (upravo zbog nedovoljne povezanosti proizvođača sirovina, prerađivača i potrošača). Dio poljoprivrednika vrlo dobro vodi vlastita poljoprivredna gospodarstva pa se pokazuje njihova stanovitna prividna prednost i racionalnost. A zapravo ona egzistira na funkciji komplementarnosti u proizvodnji. Taj je paradoks danas jedna od »kočnica« procesa udruživanja sitnih proizvođača u poljoprivredi. Unatoč tome, danas ni teorijski ni praktički za SKJ nema mjesta alternativni »privatno ili društveno«. Odgovor je društvena organizacija ali uz još uvijek reference privatnog gospodarstva.

U procesu preobražaja poljoprivrede, Program SKJ naglašuje da proizvođači moraju imati **slobodu inicijative** i akcije, oslobođene administrativnih i birokratskih odnosa, da »prvo, omogućuje njihovu slobodnu akciju u okviru općeg društvenog plana i jedinstvenog sistema, i drugo, da osigurava postepeno prerastanje cijelog društva — kroz takvu slobodnu akciju osnovnih socijalističkih faktora — u socijalističku zajednicu proizvođača« koja »... označava takve društveno-ekonomske odnose u kojima nestaju klasni antagonizmi kao i suprotnosti između grada i sela...²¹⁾ Naglašuje se dakle ne samo problem ukidanja eksploatatorskih odnosa u procesu razmjene sela i grada nego izgradnja zajednice slobodnih proizvođača i upravljača.

Program SKJ ukazuje na potrebu borbe za očuvanjem **idejnog i političkog saveza radnika i seljaka** kao pretpostavke za samoupravni razvoj društva ali i za suzbijanje tuđih ideologija. No, Program — u vrijeme oštre konfrontacije s etatističkim ostacima — minimalizira te mogućnosti i te snage, jer ne predstavljaju »... snagu koja bi neizbježno morala ugroziti savez između radnog naroda grada i sela stvoren u toku revolucije i dosadašnje socijalističke izgradnje«.²²⁾ Borba za savez radnika i seljaka jest borba za jednake ekonomske i samoupravne uvjete rada i ekonomski položaj proizvođača, prevladavanje prije nastalih protivurječnosti.

21) Program SKJ, nav. dj., str. 121—122.

22) Isto, str. 137.

Kakav stav zauzima Program prema seljaštvu u klasno-socijalnoj strukturi? Seljaštvo je jedna od »osnovnih društveno-ekonomskih snaga« društva. Ono nije posebna klasa nego društveni sloj, tretiran kao ostatak starih klasa, koje se postepeno dokidaju dokidanjem historijskih pretpostavki njihova postojanja. Drugi aspekt njihova dokidanja jest činjenica da oni ne mogu biti nosioci novih proizvodnih i društvenih odnosa i proizvodnih snaga. Zato seljaštvo kao klasa silazi s povijesne pozornice, ali u sociopsihološkom smislu ostavlja vidne tragove i u radničkoj klasi. Ona se u nas naime stvarala iz seljaštva.

* * *

Iako nije dao sve odgovore o problemima poljoprivrede, Program je omogućio njihovo cjelovitije shvaćanje²³⁾ i usmjeravanje na ključna pitanja i pravce razvoja. Prelomni događaji su u tome bili: IV plenum CK SKJ (1962), Ustav (1963), VIII Kongres SKJ (1964) i Zaključci IK CK SKJ (1966), a osnovni cilj bio je ne samo zadovoljavanje naših vlastitih potreba, nego i izvoz poljoprivrednih proizvoda, Zadruga je u okviru agrokombinata postepeno preuzimala posredničku ulogu. Tako je poslije 1963. tržišno opredjeljenje unosilo seljaštvu sve više ekonomske nesigurnosti, s jedne strane, ali je s druge strane, to za njega bio ekonomski poticaj da traži jeftinije načine proizvodnje i da se modernizira i međusobno diferencira.

U selu se tada stvaraju kategorije mješovitih i staračkih domaćinstava. Seljak je postao pasivni promatrač svega što se oko njega događa, a u samoupravljanju jedino je sudjelovao u teritorijalnoj demokraciji. Višak rada odnose mu prekupci, zakupci, poreznici, a nekadašnja zadružna organizacija postaje mu potpuno strana, svedena na posrednika i na »socijalu«, jer malim kreditima osigurava prostu reprodukciju.

Takvo stanje u selu SKJ nije mogao prepustiti stihiji, jer bi to značilo napuštanje vlastitih historijskih postavki KP o seljaštvu i potkopavanje stvorenog saveza sa seljaštvom. Zato je problemu agrara posvećena i posebna konferencija SKJ (I konferencija SKJ o agraru). Stavovi u Programu SKJ u osnovi su i do danas neizmijenjeni. Posebno su dvije ideje razrađivane i naglašene i u Ustavu²⁴⁾ i na X i XI Kongresu SKJ. To su **ekonomski principi i odnosi** kao osnova u agrarnoj politici, i ideja udruživanja rada koja je razrađena u sklopu Zakona o udruženom radu. U tome je Program bio dugoročan, temeljit i dalekosežan.²⁵⁾

Ustavom SFRJ zajamčen je individualnim poljoprivrednicima isti društveno-ekonomski položaj kao i udruženim radnicima u organizacijama udruženog rada.²⁶⁾ Oni svoje zemljište treba da koriste u vlastitom interesu, ali i u interesu društvene zajednice.

23) To je učinio E. Kardelj u referatu »Problemi naše socijalističke politike na selu«, podnesenom na Devetom plenumu SSRNJ 1959.

24) Ustav SFRJ, glava I, odj. 5, čl. 61, 62, 63.

25) **Deseti kongres SKJ**, dokumenti, Beograd, Komunist 1974, str. 401—404; Rezolucija »Socijalističko samoupravno organiziranje i razvoj poljoprivrede i zadaci SKJ«, str. 254—261; Referat i završna riječ predsjednika Tita, Rezolucije, Statut SKJ, Beograd, Komunist, 1978, str. 122—124.

Jasni načelni stavovi precizirani su posebnim članovima. U njima se posebno govori o poljoprivrednim zadrugama koje mogu stvarati i sami seljaci, a koje imaju »u načelu položaj, prava, obveze i odgovornosti organizacije udruženog rada« (član 62). Time se naglašuje načelno jednak položaj poljoprivrednika kao i svih drugih zaposlenih. Ako trajno udružuju svoj rad i sredstva s organizacijom udruženog rada, poljoprivrednici u njoj stječu i samoupravna prava i u skladu sa svojim doprinosom ostvarivanju dohotka te organizacije.

Ustavom je ponovno utvrđen agrarni maksimum od 10 ha obradiva zemljišta po domaćinstvu, ali uz moguću iznimku u brdskim krajevima (član 80). O agrarnom maksimumu od vremena do vremena vode se rasprave u krugovima agrarnih ekonomista i ruralnih sociologa, a novija istraživanja pokazuju da među samim seljacima ima podjednak broj (nešto manje od 40%) onih koji su »za« i onih koji su »protiv« povećanja maksimuma.²⁷⁾

Deseti kongres SKJ posvetio je zadacima komunista u socijalističkom samoupravnom organiziranju i razvoju poljoprivrede posebnu rezoluciju, a XI kongres govori u sklopu Rezolucije o društveno-ekonomskim odnosima. U njoj se ponovno afirmira permanentni strateški cilj SKJ: intenzivniji razvoj krupne socijalističke poljoprivredne proizvodnje, ali se također naglašuje i značaj privatnog posjeda. On se, međutim, mora raznim organizacijskim oblicima povezivati s društvenim sektorom.²⁸⁾

Osnovna uloga u realizaciji agrarne politike Rezolucijom je povjerenjena radnim ljudima udruženim u osnovne i druge organizacije udruženog rada primarne poljoprivredne proizvodnje i s njome povezanih industrijskih grana i drugih institucija.

Rezolucija također opširno govori o važnosti uključivanja individualnih poljoprivrednika u udruženi rad, jer se time stvaraju »realni uvjeti za njihovo šire uključivanje u društveno-ekonomski i politički život u općini, republici, pokrajini i federaciji u skladu sa širokim mogućnostima koje pruža Ustav«. Radi ostvarivanja zadataka SKJ u poljoprivredi kongresi posvećuju značajnu pažnju organiziranom djelovanju SKJ u poljoprivredi.

26) Tako u Ustavu piše: »Uživajući ovim Ustavom utvrđeno pravo vlasništva na obradivo zemljište, poljoprivrednici imaju pravo i obavezu iskorištavati to zemljište u vlastitom interesu i u interesu socijalističke zajednice. Socijalistička zajednica podupire napore poljoprivrednika u podizanju proizvodnosti njihova rada te slobodno udruživanje u zadruge i druge oblike udruživanja da bi se unaprijedili uvjeti njihova rada i života.

Radi organiziranog uključivanja poljoprivrednika u socijalističke samoupravne društveno-ekonomske odnose i unapređivanje poljoprivredne proizvodnje osiguravaju se uvjeti za njezin razvoj na osnovi društvenih sredstava i društvenog rada i uvjeti za udruživanje poljoprivrednika i njihovu suradnju s organizacijama udruženog rada na načelima dobrovoljnosti i ravnopravnosti.« (Ustav SFRJ, Osnovna načela, Zagreb, NSP, 1974, str. 44.)

27) **Društvene promjene u selu**, Zagreb—Beograd, 1974, str. 183—185.

28) **X Kongres SKJ**, Beograd, Komunist, 1974, str. 254—255; Referat i završna riječ predsjednika Tita, Rezolucije, Statut, str. 123.

Daljnja operacionalizacija ustavnih i kongresnih stavova dana je u Zakonu o udruženom radu (ZUR). Najbitnije u njemu jest način kako su riješeni odnosi između individualnih poljoprivrednih proizvođača i organizacija udruženog rada i mogućnosti međusobnog udruživanja. Ti se odnosi zasnivaju na načelima **suradnje i samoupravnog udruživanja rada i sredstava (rada)** na načelima ravnopravnosti, tj.²⁹⁾:

- ostvaruje se utjecaj na poslovnu i razvojnu politiku,
- preuzima se zajednički rizik,
- osigurava se zajednička odgovornost za proširivanje materijalne osnove i povećanje produktivnosti,
- ostvareni dohodak dijeli se prema doprinosu u stvaranju dohotka,
- ostvaruje se ravnopravni društveni tretman udruženih poljoprivrednika s radnicima na društvenim sredstvima, i sl.

Iz ovoga jasno slijedi da se uspostavljaju nove osnove odnosa između partnera, tj. zadruga i sitnog poljoprivrednog proizvođača — prije svega **samoupravno udruživanje rada i sredstava** i u okviru toga i ekonomska i socijalna **ravnopravnost**. Na tim novim osnovama treba da se zasnivaju odnosi između partnera.³⁰⁾ Oba partnera nisu više učesnici sa suprotnim ekonomskim interesima, nego **poslovni suradnici** s jednakim ili jedinstvenim, odnosno **zajedničkim interesima**. Umjesto dva **učesnika** u jednom poslu, sada se u novoj poslovnoj suradnji pojavljuju dva suradnika s jednakim pravima i obvezama, naravno u zavisnosti o uloženom radu i sredstvima, s jedinstvenim ili zajedničkim ekonomskim interesima, koji treba da dođu do izražaja tokom procesa u kojem se odvijaju zajednički poslovi; dakle, od početka proizvodnje i stjecanja dohotka do raspodjele zajednički ostvarenog dohotka. Posebno treba istaći naglašenu intenciju uklapanja sitnih poljoprivrednika u globalni društveni i ekonomski razvoj.

Ovdje je, dakle, ukazano na samoupravni karakter udruživanja i **obostrani interes** individualnog poljoprivrednog proizvođača i društva. Čitav taj sistem samoupravnog udruživanja i sporazumijevanja mora polaziti od osnovne organizacije udruženog rada (zadruga), u kojoj su subjekti udruživanja — radnici i individualni poljoprivredni proizvođači — istovremeno i nosioci samoupravnog razvoja. Posebno značajna činjenica u procesu udruživanja rada i sredstava jest i preuzimanje **zajedničkog rizika**, što je i Ustavom predviđeno. Zajednički rizik postaje tako instrument osiguravanja jedinstvenih, odnosno zajedničkih, ekonomskih interesa proizvodnje, prometa i plasmana.

29) ZUR, Glava VII, odjeljak Udruživanje poljoprivrednika (čl. 275—300).

30) Političku ocjenu djelovanja SK i razvoj samoupravnog udruživanja rada i sredstava u poljoprivredi dala je i 28. sjednica Predsjedništva CK SKJ. Ono je usmjerilo akciju u tri pravca:

- daljnji razvoj društvene moderne poljoprivrede i uključivanje individualnih poljoprivrednika u razne oblike udruživanja u društvenom sektoru,
- jačanje organizacija udruženoga rada kao ključnih ekonomskih ćelija i osnova političkog sistema i na osnovi toga stvaranje pretpostavki za ekonomski, socijalni i kulturni položaj poljoprivrednih proizvođača, i
- jačanje uloge SK u poljoprivredi, prvenstveno u idejno-političkom pogledu i pokretanju svih subjektivnih socijalističkih snaga na jedinstvo akcije u ostvarivanju agrarne politike i temeljnih postavki u Programu SKJ, Ustavu, X Kongresu i ZUR-a.

(Vidi: **Razvoj društveno-ekonomskih odnosa u agroindustrijskom kompleksu i promene na selu**, Beograd, 1977, str. 7—16.)

Ekonomski položaj sitnog poljoprivrednog proizvođača postaje osnova i socijalne sigurnosti proizvođača, nekadašnjih pripadnika klase seljaka.

* * *

Odnos KPJ/SKJ prema seljaštvu u Jugoslaviji ima svoj povijesni kontinuitet: u vrijeme nerazvijenog kapitalizma u Jugoslaviji Partija se bori za pridobivanje seljaštva u klasnoj i političkoj borbi, da bi ga u drugoj etapi — oružanoj socijalističkoj revoluciji — iz ustanka usmjerila (kao temeljnu fizičku osnovu) u proletersku revoluciju. Seljaštvo kao dio pobjedonosnog proletarijata nestaje kao klasa, a KPJ/SKJ u cjelokupnom poslijeratnom razdoblju čini temeljnu idejnu i političku snagu unutar radničke klase u razvoju socijalizma. On je osnovni inicijator promjena u društvu, pa tako i u seljaštvu.

U prvim etapama (»revolucionarni etatizam«) seljaštvu se pristupa kao klasi. Partija ga u ime revolucije politički dokida kao posebnu snagu, ali mu omogućuje egzistenciju kao sitnom vlasniku. Time ga »čuva« od negativnih posljedica započete industrijalizacije i dovršetka procesa prvobitne akumulacije (započetog u kapitalizmu). Kasnije SKJ pokreće proces integracije seljaštva u socijalizam sve do današnjih oblika udruživanja rada i sredstava. Pozitivan odnos seljaštva prema tekovinama socijalističke revolucije omogućio je seljaštvu prelaženje u druge društvene slojeve. Seljaštvo je postalo temeljni socijalni sloj generiranja radničke klase. To će se osjetiti i na empirijskoj svijesti same radničke klase, ali ne i na njezinoj historijskoj svijesti. KPJ/SKJ je svojom ulogom u društvu i revoluciji osigurao seljaštvu socijalnu i ekonomsku perspektivu kao suvremenom poljoprivrednom proizvođaču, odnosno radniku na društvenim sredstvima rada.

Ivan Cifrić:

The CPY/LCY and the Peasantry

Summary

The author treats the period after the end of the armed socialist revolution in Yugoslavia, during which the CPY/LCY (Communist Party of Yugoslavia/League of Communists of Yugoslavia) was the basic ideological and political driving force of the working class and of the building of socialism.

Thus the CPY/LCY also played a dominant role in processes of transformation of the peasantry. The author indicates some characteristic moments in the relationship between the CPY/LCY and the peasantry, crucial for changes in the peasantry itself. His basic approach in this short retrospective was to point out the characteristic attitudes of the Communist Party of Yugoslavia shown in its documents, and also in documents of the state (the Constitution), and to link them to the social conditions of the time in which they were brought.

In the first stages («revolutionary state socialism») the peasantry was approached as a class. In the name of the revolution the Party abolished it politically as a separate force, but enabled its continued existence as a small-scale owner. It thus «protected» it from the negative consequences of the already started industrialization and the ending of the process of primary accumulation (begun under capitalism). Later the League of Communists of Yugoslavia started the process of integrating the peasantry into socialism until the development of today's forms of associating work and the means of production. The peasantry's positive relationship towards the achievements of the socialist revolution enabled it to pass into

КПЮ/СКЮ и крестьянство

Резюме

Автором рассматривается истекший период после окончания социалистической революционной борьбы в Югославии в течение которого КПЮ/СКЮ являются фундаментальной идейно-политической силой рабочего класса и важным фактором строительства социализма.

КПЮ/СКЮ сыграли существенную роль в фундаментальных процессах трансформации крестьянства. Автором показаны некоторые из главных моментов характеризующих отношение КПЮ/СКЮ и крестьянства имеющие решающее значение в коренном преобразовании самого крестьянства. Коротким очерком и взглядом в прошлое, автор указывает на основные позиции Коммунистической партии Югославии закрепленные в материалах партии а также и в государственных материалах (Конституция) и пытается определить их место в определенной стадии общественной жизни.

На первых этапах развития («революционный этатизм») крестьянство принято как класс. Основываясь на основных принципах революционного преобразования партия уменьшает его роль как отдельной политической силы, однако обеспечивает его существование как мелкого землевладельца. Таким способом она «предохраняет» крестьянский класс от отрицательных последствий начатой индустриализации и завершения первоначальной аккумуляции (начало которой отнесено к капитализму). Позднее, СКЮ способствует процессу интеграции крестьянства в социализм доходя до современных форм объединения труда и средств труда. Положительное отношение крестьянства к достижениям социалистической революции обеспечило крестьянству переход в другие общественные слои. Крестьянство становится

other social strata. It thus became the basic social stratum that generates the working class. This can be felt in the empirical consciousness of the working class itself, but not in its historical consciousness too. Through its role in society and the revolution the CPY/LCY ensured for the peasantry social and economical perspective as an agricultural producer, i.e. a worker who uses socially owned means of production. ●

основным общественным слоем из рядов которого зарождается рабочий класс. Это воздействие обнаруживается и проявляется в эмпирической совести самого рабочего класса, однако отсутствует в его исторической совести КПО/СКЮ своей деятельностью в обществе и в революции обеспечили крестьянству его общественное и экономическое будущее как главной сельскохозяйственной производственной силе и рабочему на основах общественной собственности. ●